

Van baretgespen en schouderemblem

Direct na de bevrijding in 1945 werd in alle sectoren van de Nederlandse samenleving enthousiast aangevangen met de wederopbouw, zo óók bij de strijdkrachten. Personeel van land- en zeemacht, terug van het strijdtoneel, de krijgsgevangenschap of anderszins, hergroepeerde zich en werd grotendeels gereed gemaakt voor een nieuwe en vooral zware taak: de bevrijding van Nederlands-Oost-Indië van de Japanse overheersing.

Een centrum van een belangrijk deel van deze activiteiten was gevestigd op 'Plein 4' te 's-Gravenhage, toen Ministerie van Oorlog geheten, en wel op het toenmalige 'Militair Kabinet' van de Minister.

Dit Kabinet, waarvan de Kolonel van de Generale Staf M. R. H. Calmeyer de Chef was, herbergde een aantal militaire en burgerambtenaren, waarvan velen gespecialiseerd waren in een of ander facet van de Koninklijke landmacht en de Legerluchtmacht.

In september 1945 begon schrijver dezes, geplaatst in de organisatie van de Afdeling Perszaken van dit kabinet, zijn werkzaamheden als adviseur-ontwerper van de inmiddels opgerichte uniformcommissie, die bij een Ministeriële Beschikking van 13 september 1945, IIe Afdeling, bur. 3, Nr. 113, werd ingesteld door de toenmalige Minister van Oorlog, Mr. J. Meynen.

De voorzitter was de Kolonel der Artillerie, A. C. de Ruyter van Steveninck, oudcommandant van de Koninklijke Nederlandse Brigade 'Prinses Irene', een man van goede smaak!

Legerorder No. 20 van 1945 gaf de nodige bekendheid aan deze commissie, die zich nu ernstig ging beraden, hoe de Landmacht (en de Legerluchtmacht) waar mogelijk, Nederlands te 'verpakken'.

In de instructie voor deze Uniformcommissie stond onder punt 3: 'De Commissie is bevoegd ook ongevraagd den Minister van advies te dienen en voorstellen aan te bieden.'

Deze laatste zinsnede in de instructie gaf de leden de nodige vrijheid om met plannen te komen, die er toe zouden kunnen bijdragen de tenue te verbeteren of waar nodig 'wildgroei' op dit gebied (en dat was er toen in hevige mate) vakkundig en officieel tegen te gaan.

Het ging in de eerste plaats om de kwestie distinctieven en andere onderscheidingstekenen op de uniform. Nu had de legerleiding al in de jaren 1940-1945 in Engeland kans gezien vele bestaande, typisch Nederlandse emblem, zowel op de battledress als op de servicedress te doen aanbrengen en zo te redden van een algeheel verdwijnen uit de uniformhistorie der Nederlanden. De Poolse, Franse, Belgische, Noorse en andere vreemde Legers of Brigades in geallieerde dienst hadden een zelfde gedragsregel toegepast en terecht!

Vanzelfsprekend kwamen in 1945 in Nederland er direct personen in het geweer, die persé het laatste 'grijs' van vóór 1940 weer wensten in te voeren, daar brieven over schreven naar de Minister, ingezonden stukken naar de Couranten stuurden of via invloedrijke personen trachtten de autoriteiten te beïnvloeden, doch tevergeefs, het bleef 'Khaki' en dit was juist!

Als een 'pleister op de Uniformkundige wonde' sprak men later van het 1e en 2e grijs, als het ging om het 1e en 2e 'khaki'.

Het ging er nu om, met de nodige realiteitszin, traditioneel bruikbare onderscheidingstekenen van vóór 1940 te bewaren en aan te passen aan het nieuwe tenue, dat nu eenmaal geallieerd-internationaal was.

Een lid van de Uniformcommissie, de Kapitein der Genie H. J. J. M. Lohmeyer, in de zomer van 1945 teruggekeerd uit het krijgsgevangenschap in Duitsland, was als artistiek ingestelde man reeds aangevangen met het ordenen en samenstellen van een aantal nieuwe en traditionele distinctieven, zoals die voor de Infanterie algemeen, Plaatselijke Staf, Cavalerie e.a.

Als rechtgeaard Genist besteedde hij vanzelfsprekend véél tijd en aandacht aan het samenstellen van een fraaiere geniehelm als distinctief van dit wapen. Hij is dan ook hierin volledig geslaagd!

Verder zocht hij naar een mogelijkheid om de emblemen die op de baret zouden moeten worden geplaatst, te doen aanbrengen op een uniform metalen ondergrond, die tevens zou dienen ter bevestiging van de stoffen ondergronden, die uitgevoerd zouden worden in de kleuren en tinten van het betreffende wapen, korps of dienstvak.

Hij dacht aan een rechthoekige gesp met een aantal verticale spijlen, waardoorheen het lintvormige stukje stof aangebracht zou kunnen worden.

Toen de 'Sint Joris' van het Wapen der Cavalerie, zoals deze vóór 1940 op het metalen blad van de patroentas van de giberne der officieren voorkwam, gekozen werd als de nieuwe 'badge' voor dit Wapen en dit embleem geplaatst werd op de rechthoekige gesp met de verticale spijlen, ontlokte deze compositie aan schrijver dezes de opmerking: 'Nu staat Sint Joris met paard en draak in een kooi'.

Als alternatief werd toen voorgesteld een ietwat sierlijker ovale gesp, met één verticale spijl te nemen van een type, zoals die vroeger ook voorop herenhoeden werd gedragen, ter bevestiging van het riblint.

De beide ontwerpers zagen vrij snel de oplossing naderen! Vanuit een samenspraak, waarbij uiteraard enthousiast gediscussieerd en nog meer geschetst werd (helaas zijn deze eerste 'krabbels' verloren gegaan) kwam via die ovale hoedgesp-vorm een gewijzigd model tot stand, dat weer met enige kleine modificaties uiteindelijk de vorm kreeg van de huidige baretgesp, de gesloten gothische 'W-vorm', het lettervignet van Koningin Wilhelmina.

De 'gesloten' W werd vóór 1940 veelvuldig gebruikt op briefpapier, serviesgoed van het Hof en o.a. ook op de beide zijden van de toenmalige salonrijtuigen van de Koninklijke trein.

De Koninklijke Landmacht had nu een geheel eigen embleem, om het populair te zeggen: een handelsmerk met grote historische achtergrond!

Enige jaren later ontstonden de huidige Franse baretemblemen voor het leger, die óók geplaatst werden op een uniforme ondergrond, te weten een cirkelvormige omlijsting; e.e.a. zéér fraai uitgevoerd, doch de Nederlandse baretgesp is door die speciale achtergrond toch een exemplaar geworden met een eigen nationaal karakter.

De uniforme achtergrond was er nu en er werd in een hoog tempo gewerkt aan het ontwerpen van nieuwe emblemen of het verwerken van oude emblemen in nieuwe composities. Teneinde een goed idee te krijgen van de nieuwe baretgesp was het noodzakelijk één model te laten aanmaken. Voor dit exemplaar kon moeilijk een aparte stempel vervaardigd worden, dit zou te kostbaar geworden zijn.

Proefmodel

De jonge Voorburgse edelsmid Jan Koldewij, werd verzocht voor de Uniformcommissie een proefmodel in messing te vervaardigen. Het ontwerp van de baretgesp der Grenadiers, namelijk de vlamme granaat werd hiervoor uitgekozen. Het geheel werd - op ware grootte uiteraard - met de hand gedreven, een uiterst secuur werk, dat veel vakmanschap vereiste. Het

resultaat was prima en werd terstond aan de Minister, de Chef van het Militaire Kabinet en verschillende officieren getoond. Zoals te doen gebruikelijk, de één vond het embleem prachtig, de ander afschuwelijk en véél te groot of véél te klein etc. etc.

De toenmalige Chef van het militair kabinet heeft er veel toe bijgedragen, dat er `doorgebeten' werd. Er deden zich verder nog allerlei problemen voor bij het realiseren van dit distinctievenproject.

De aanmaak van de stoffen achtergronden van de baretgespen, waarin de kleuren en de tinten van de verschillende wapens, korpsen en dienstvakken zouden worden verwerkt, was een vraagstuk apart.

Aanvankelijk was het plan deze van laken te doen vervaardigen, doch e. e. a. werd te kostbaar, te arbeidsintensief, de tijd drong en er moest naar een snellere oplossing worden gezocht.

De Fa. van Engelen en Evers te Heeze (NB), die gespecialiseerd was in het machinaal weven van emblemen voor de Nederlandse en Geallieerde strijdkrachten, bracht uitkomst.

De geweven achtergronden werden nu op rollen aan de onderdelen geleverd, waarvoor de fouriers nu, naar behoefte, de nodige exemplaren via ingeweven lijntjes eraf konden knippen.

De inmiddels zeldzaam geworden kleurrijke emblemen in textiel, zijn voltallig aanwezig met de eerste afslagen van de `Koninklijke Begeer', in een vitrine in het Koninklijk Legermuseum in Leiden en, om vollediger te zijn: het betreft hier de collectie, zoals beschreven in legerorder no. 57 van 1947, minus de emblemen van de Plaatselijke Staf, die uit overwegingen van opheffing van dit Dienstvak nimmer zijn uitgevoerd.

De `Koninklijke Begeer' te Voorschoten

In overleg met de dienst van de `Kwartiermeester Generaal' werd de `Koninklijke Begeer' te Voorschoten aangezocht om de nodige emblemen te gaan aanmaken. De toenmalige directeur, Jhr. Ir. A. C. von Weiler, en zijn procuratiehouder, de heer L. Spaanderman, namen contact op met de ontwerpers en een aantal besprekingen vonden plaats, waar embleem voor embleem werd doorgenomen. Er waren natuurlijk wel eens meningsverschillen. Zo was schrijver dezes nogal gecharmeerd van de nodige ajourwerking in de emblemen, zoals dat bij vele Britse `badges' het geval was. Hij stuitte hierbij op nogal wat tegenstand bij de andere ontwerper, die e.e.a. in zijn voorstellen opvulde met arceringen of anderszins.

Maar goed, smaken verschillen, er was haast geboden en er moest nog veel werk verzet worden. Want, alvorens een embleem kant en klaar uit de pers kwam, was er een omvangrijk stuk arbeid verricht. Door de modelleur van `Begeer', de heer Van Zegveld en later ook door de heer Kutterink, een beeldend kunstenaar uit Voorschoten, werd van de minutieus gemaakte werktekening (op ware grootte uitgevoerd) een model in plasticine (boetseerwas) vervaardigd, vele malen groter dan het origineel. Hiervan werd een gipsafgietsel genomen, uiteraard in negatief, daarvan werd weer een afgietsel in positief gemaakt. Dit exemplaar werd zorgvuldig bijgewerkt en waar nodig konden hierop nog correcties uitgevoerd worden.

Van dit laatste, geheel bijgewerkte gipsmodel werd dan een afgietsel in brons gemaakt. Dit model werd op een reductiebank geplaatst en via een ingenieuze apparatuur werd op deze bank machinaal het embleem op de gewenste grootte in een blok staal gegraveerd.

De matrijs, die het materiaal, de `plaatjes' dus voor de emblemen, moest voorponsen uit de grote platen messing werd `kapper' genoemd had ook allerlei fabricageprocessen doorstaan, alvorens in de pers geplaatst te kunnen worden.

Soms werden deze metalen matrijzen nog bijgegraveerd en ondergingen dan tenslotte een zorgvuldig hardingsproces, waarna met het `afslaan' der emblemen een aanvang kon worden gemaakt.

Granaathulzen

De 'Koninklijke Begeer' kwam al vrij spoedig voor een groot probleem te staan: waar moest het benodigde materiaal vandaan komen?

De heer Spaanderman als rechtgeaard oud-vestingartillerist kwam op het lumineuze idee, om van de voormalige fronten in het zuidelijk deel van Nederland granaathulzen te laten komen en deze om te doen smelten en te walsen tot platen van de gewenste metaalsamenstelling en dikte.

Hij vertelde over deze plannen eens terloops aan een officier, die namens Koningin Wilhelmina bij 'Begeer' kwam spreken over de aanmaak van decoraties t.b.v. de Huisorde van Oranje. Deze begreep, dat er snel gehandeld diende te worden; alle medewerking werd toegezegd en binnen afzienbare tijd werden enige tonnen granaathulzen met militaire vrachtwagens overgebracht o. a. naar de Fa. Simons te Rotterdam, een metaalleverancier van 'Begeer', die met het omsmelten een begin maakte.

De gewenste messing platen kwamen vrij spoedig gereed en met de uitvoering van de (grote!) opdracht van 'Oorlog' kon begonnen worden, dacht men; er kwam echter een spoedopdracht tussen.

Indisch-Instructie-Bataljon

De eigenlijke eerste baretgesp met de bijbehorende schouderemblemen die bij 'Begeer' vervaardigd werden, als spoedopdracht, waren die voor het 'Indisch-Instructie-Bataljon', dat gelegerd was in het toenmalige Prinses Juliana-kamp in Kijkduin bij 's-Gravenhage.

De Kapitein der Infanterie T. Beets, afkomstig van het Koninklijk Nederlands Indisch Leger, die commandant was geworden van dit K.L.-onderdeel, dat deel moest gaan uitmaken van de troepenmacht, die naar de 'Oost' zou gezonden worden voor de strijd tegen Japan, was een man van weinig woorden en véél daden. Hij moest een 'badge' hebben voor zijn bataljon. Het was de tijd, dat er véél werd 'versierd', zelfstandig zaken werd gedaan met 'Oorlog' of zelfs met de Geallieerde strijdkrachten met als enig doel: zorgen dat je onderdeel er goed uitgerust, zowel in bewapening als kleding, kwam bij te staan! Je moest alleen de weg weten.

De Kapitein Beets stond als een der eersten op de stoep van Plein 4, wist de adviseur-ontwerper op Perszaken te vinden, maakte hem enthousiast voor dit project en gaf carte-blanche voor het maken van de nodige ontwerpen, en of er ook nog zoveel honderd exemplaren geslagen zouden kunnen worden . . .?!

Het Indisch-Instructie-Bataljon kreeg zijn baretgespen met de bijpassende groene laken ondergronden, en de schouderemblemen, beide met een palmboom en twee gekruiste model-klewang, wapens met een roemrucht verleden, die nu in samenwerking met de stengun zouden gaan behoren tot de uitrusting van dat typische Bataljon, gelegerd in de duinen van Kijkduin bij 's-Gravenhage.

Stoottroepen

In het zuiden van Nederland opereerden tijdens de bezettingsjaren 1944-1945 de Stoottroepen-Noord Brabant en Limburg. Als 'Illegalen' voerden zij een herkenningsteken, namelijk een hertengewei met een geheven dolk van een type, dat niet van een bepaald model was afgeleid. Al vrij snel werden stoffen mouwemblemen met deze voorstelling gedragen.

Met grote persoonlijke inzet werd door de vrijwilligers van deze jonge legeronderdelen deelgenomen, in samenwerking met de Britse en Amerikaanse strijdkrachten, aan de bevrijding van het zuiden des lands en later in de jaren 1946-1949 aan de krijgsverrichtingen in Indonesië en wel op de eilanden Java, Sumatra en Banka. Het stoffen mouwembleem der

`Stoters' had een zwarte ondergrond en werd in bovengenoemde turbulente tijd op de mouw gedragen bij gebrek aan een betere plaats. Men wilde echter een eigen metalen embleem. De commandant van het regiment Stoottroepen ging in 1945 persoonlijk naar 's-Gravenhage om het ontwerpen en doen aanmaken van de nodige emblemen maar zelf te regelen. Hij klopte bij `Defensie' niet tevergeefs aan. Na een kort onderhoud deed schrijver dezes het voorstel om de fraaie Nederlandse stormdolk, die in de jaren 1917-1918 bij het leger was ingevoerd en in de mobilisatie 1939-1940 wederom aan de Koninklijke Landmacht werd uitgereikt, nu als het type dolk te vereeuwigen, dat tesamen met het hertengewei het embleem voor dit jonge regiment moest gaan worden.

Tot grote tevredenheid van beide partijen werd als eerste van de officiële grote serie K.L.-emblemen het nieuw ontworpen Stoottroepen-embleem in produktie genomen. Intussen hebben vele tienduizenden `Stoters' in de afgelopen 35 jaren met gepaste trots hun emblemen gedragen, hier in Nederland en rond de evenaar.

Met grote voortvarendheid werden nu de geplande series baretgespen en schouderemblemen, als vermeld in Legerorder no. 57 van 1947, door `Begeer' afgewerkt. Alleen van de emblemen van de `Plaatselijke Staf' werden wel gipsmodellen vervaardigd, doch i.v.m. het opheffen van dit dienstvak werd vanzelfsprekend afgezien van verdere produktie.

In deze zelfde periode werden ten behoeve van het Militaire Huis van H.M. de Koningin van de Adjudanten en de 4 Ordonnansofficieren alleen de baretgespen vervaardigd en wel in koperkleurig en vernikkeld metaal met ponceaurode en donkergroene lakenachtergronden, e.e.a. geheel overeenkomend met de bestaande uniformtradities van deze categorie officieren. Deze emblemen zijn zo goed als zeker nimmer gedragen en zijn tot op de dag van vandaag fel begeerde stukken voor de verzamelaars van `Badges'.

Tenslotte: de kleurrijke bijlage bij deze aflevering geeft u een goed beeld van de eerste serie baretgespen en schouderemblemen van de Koninklijke Landmacht uit de jaren 1945-1947.

Na deze eerste serie, geperst uit gebruikte granaathulzen uit de 2e Wereldoorlog, zijn er vele andere gevolgd, dikwijls vervaardigd door andere bedrijven t.b.v. nieuwe wapens, korpsen en dienstvakken. In een volgende aflevering van `Armamentaria' hopen we terug te komen op deze voor de Koninklijke Landmacht zo typische series emblemen, die heden ten dage niet alleen op de baret gedragen worden, maar ook over letterlijk de gehele wereld hun weg hebben gevonden in militaire musea en privécollecties van menig verzamelaar van `Militaria'.